

Dr. Srečo Dragoš

Multikulturacijski doseg (izobraževanja)

Povzetek: Multikulturacijsko usmerjeni izobraževalni koncepti so nastali kot odgovor na civilno-družbena gibanja šestdesetih let prejšnjega stoletja. Z razvojem teh konceptov so nastajali problemi, ki so slabili njihov doseg. Probleme z multikulturacijsko regulacijo na izobraževalnem področju obravnava avtor na štirih ravneh, in sicer: problemi z izvedbo, problemi z vsebino, problemi z razlikovanjem in problemi z družbeno neenakostjo. Glavna poudarka sta dva. Uspešnost multikulturacijskih kurikulumov je v odločilni meri odvisna od vsebinsko ustrezne in eksplicitne politike na državni ravni, od jasnih pristojnosti in enotne diseminacije take politike na nižje ravni, od edukacijskih programov, namenjenih celotnim skupnostim (ne le šolam), od ustreznega usposabljanja izvajalcev šolskih kurikulumov in od evalvacije izvajanih programov. Drugi poudarek pa je povezan z aktualnimi razmerji moči v slovenskem političnem prostoru, ki bo pomembno vplival na ne/uspešnost kurikularnih prizadevanj. Za zdaj ti vplivi multikulturacijskim vsebinam niso naklonjeni.

Ključne besede: multikulturalizem, nestrpnost, ksenofobija, izobraževanje, neenakost, manjšine.

UDK: 37.014:37.035

Izvirni znanstveni prispevek

Dr. Srečo Dragoš, docent, Fakulteta za socialno delo v Ljubljani

Multikulturacijsko usmerjeni izobraževalni koncepti so nastali kot odgovor na civilnodružbena gibanja šestdesetih let prejšnjega stoletja. Namen takratnih civilnih gibanj je bila ukinitvev diskriminacije pri dostopu do življenjsko pomembnih dobrin na različnih področjih, od političnih pravic, zaposlovanja, nastanitve do zdravstvenih, izobraževalnih in kulturnih storitev. Demarginalizacijo prebivalstvenih kategorij, ki so bile najpogosteje zapostavljene po socialnih, imigrantskih, etničnih, verskih ali rasnih merilih, se je skušalo odpravljati s kurikulumi dveh vrst, z multikulturacijskim in antirasističnim izobraževanjem.

Multikulturacijsko izobraževanje je združevalo naslednje poudarke: enakost izobrazbenih dosežkov (kljub izhodiščnim razlikam pri vstopu), spodbujanje pozitivnih medskupinskih odnosov, seznanjanje z drug(ačn)imi kulturnimi identifikacijami in razvijanje ponosa med pripadniki vseh kulturnih skupin, ne le največjih ali najbolj uveljavljenih. Multikulturacijski poudarki so izobraževalni proces preželi z idejo o reformah, s katerimi bi – ne glede na spolne, slojne, etnične, rasne ali druge kulturne attribute – omogočili vsem udeležencem enake možnosti učenja v šolah. Pobudniki multikulturacijskih kurikulumov so verjeli, da z refleksijo različnih izkušenj, zgodovin, kultur sprožajo dolgoročne, počasne, a pomembne premike v smeri integracije pluralističnih družb.

Protirasistični kurikulumi, ki so nastali kot dopolnjevanje multikulturacijskih, pa so vnesli nekoliko drugačen poudarek. Izhajali so iz predpostavke, da je osrednji problem nestrpnosti v rasizmu kot ideologiji, ki se sistemsko vzdržuje s predsodki o belski superiornosti nad nebelskimi skupinami, izkoriščanimi v evropski in severnoameriški zgodovini. Kljub podobnostim med multikulturacijskimi in antirasističnimi pristopi (enakovrednost kultur, razvijanje pozitivnih medskupinskih odnosov itn.) je bil poglobitveni cilj antirasističnih programov v tem, da se odpravi rasizem na individualnih in sistemskih ravneh oziroma da se začenja vsaj zmanjševati.

Problemi z izvedbo

Z uveljavljanjem obeh pristopov – multikulturacijskim in antirasističnim – je nastal paradoks. Bolj ko so se humanistične in protidiskriminacijske vsebine prakticirale v obeh vrstah kurikulumov, bolj se je namesto podobnosti med njima razvijala divergentnost. Razhajala sta se že v samem izhodišču, v opredelitvah temeljnih problemov, na katere skušata odgovoriti, in v načinih izvedbe:

- *izhodišče*: za razliko od multikulturacijskih programov, ki so izhajali iz neproblematičnosti obstoječih kulturnih identitet in bili usmerjeni v ultimativno soglasje o enakovrednosti vseh kultur, so antirasistični programi obravnavali družbo kot areno, v kateri se prevladujoče vrednote vsiljujejo tistim kulturam, ki imajo manjšo družbeno moč in ugled;
- opredelitev *problema*: vprašanja, povezana z raso in s kulturno neenakopravnostjo, so se v multikulturacijskih programih obravnavala predvsem (kulturno) relativistično in depolitizirano, antirasistični pogled pa je definiral rasizem in neenakost v organizacijskih principih socialnih in političnih struktur in v tesni zvezi z razredno stratifikacijo ter drugimi oblikami diskriminacije, ki preprečujejo uresničevanje človekovih pravic;
- *izvedba*: multikulturacijski kurikulumi so enakovrednost in enakopravnost afirmirali z vsebinami in vrednotami, ki so skupne različnim kulturnim identitetam, za razliko od antirasističnih kurikulumov, ki so iste cilje skušali doseči z refleksijo neenake porazdelitve moči v socialnih omrežjih, z osredotočenjem na predsodke, stereotipe in politično-ekonomske pogoje, s katerimi se strukturno vzdržuje dominacija nad zapostavljenimi skupinami.

Kakšen je doseg teh programov? Različne študije o primerjavah med multikulturacijskimi in antirasističnimi pristopi v izobraževanju kažejo mešane rezultate. Na splošno velja, da so ti pristopi lahko koristni, čeprav niso zelo uspešni pri zmanjševanju nestrpnosti in predsodkov. Ena od novejših raziskav večjega obsega, narejena v ZDA, se je osredotočila prav na učinke obeh vrst programov, ki se izvajajo v petih severozahodnih šolskih okrajih Amerike. Primerjalo se je okraje (Idaho, Montana, Oregon, Washington in Wyoming), ki so še posebno problematični z vidika enakih izobraževalnih možnosti, ki izstopajo po mladinski kriminaliteti, slabih izobraževalnih dosežkih in visoki stopnji izpada iz izobraževalnih programov med pripadniki etničnih manjšin. Za okraje, zajete v raziskavo, je med drugim značilen tudi precejšen razpon v družinskih prihodkih (od najnižjih do tistih iz zgornjega srednjega razreda), v treh okrajih imajo zelo visoko stopnjo brezposelnosti, za vse pa je značilna tudi religijska in etnična raznolikost; prebivalstvo je razdeljeno na razne protestantske denominacije, katoličanstvo, mormonstvo, budizem, judovstvo; etnična raznolikost pa v posameznih okrajih variira od dveh do 40 odstotkov pripadnikov etničnih manjšin (Afroameričani, azijskopacifiški Američani, različni evropski imigranti, Latinskoameričani, ameriški Indijanci in jugovzhodni Azijci). Raziskava temelji na kvalitativnih in kvantitativnih podatkih, zbranih z delno strukturiranimi intervjuji, v katerih je v prvi fazi sodelovalo 44 respondentov (šolskih ravnateljev,

menedžerjev, učiteljev, svetovalcev in socialnih delavcev), v drugi fazi pa 172 učiteljev in učiteljic (Tanemura Morelli & Spencer 2000). Kakšni so rezultati? Kako in koliko so se uporabljali multikulturacijski in antirasistični programi, kakšne so bile ovire pri njihovi izpeljavi?

Rezultati raziskave so bili mešani. Tretjina respondentov je bila mnenja, da bi z boljše izobraževalno politiko lahko dosegli večjo sprejetost multikulturacijskih in antirasističnih kurikulumov, tako v šolah kot v skupnostih. Druga tretjina je bila zadržana do omenjenih programov in tudi nenaklonjena morebitnim izboljšavam, saj je menila, da bi se tako izvajal pritisk za večjo udeležbo v multikulturacijskih in antirasističnih programih, s tem pa se vzbudil še večji odpor do njihovih vsebin. V tej zvezi se je pogosto izpostavljala konservativnost širšega okolja, ki ni dojemljivo za tovrstne učne programe, ali pa se zdijo drugi problemi pomembnejši. Značilne izjave respondentov iz te skeptične tretjine so bile na primer:

- »V tej skupnosti ne morem povleči na dan protinestrpnostnih vsebin, tukaj imamo opravka z zidom konservatizma.«;
- »Pri nas rasizem in fanatizem nista razumljena kot glavni problem, /.../ tukaj skušamo obdržati glave nad vodo.«;
- »To (izvajanje antirasističnega kurikulumuma) se pri nas ne bo zgodilo, dokler bomo tu imeli takšno krizo.«.
- Več respondentov je opisovalo svoje skupnosti kot prostor, kjer so rasistične šale samoumevne in od koder bi zagotovo »geji in lezbijke zbežali iz mesta« (ibid.).

Naslednja tretjina pa je mislila nasprotno, namreč, da je poglobitveni problem v premalo agresivni implementaciji protirasističnih programov. Kljub takšni razdeljenosti je večina respondentov (82 odstotkov iz prvega dela raziskave in 76 odstotkov iz drugega) izražala potrebo po prakticiranju nekaterih multikulturacijskih programov pa tudi po njihovi evalvaciji, do protirasističnih vsebin pa so bili povečini odklonilni, predvsem zaradi možne zavrnitve s strani konservativnega okolja; zlasti so izražali zadržke proti obravnavi homoseksualnih in rasističnih vprašanj v šolskih razredih. Na podlagi ugotovitev omenjene raziskave so njeni avtorji oblikovali pet predlogov za izboljšave, ki so po njihovem mnenju najpomembnejše, najnujnejše in ki jih je treba aplicirati sočasno:

1. oblikovati eksplicitno politiko na državni ravni okrog vprašanj fanatizma, rasizma in drugih oblik nasilja v šolah;
2. oblikovati jasne pristojnosti in enotno diseminacijo politik in izobraževalnih programov (dosledno po vseh okrajih in šolah);
3. oblikovati edukacijske programe za celotne skupnosti (na temo dolgoročnih posledic rasizma in nestrpnosti) ter tudi skupnosti na različnih ravneh vključevati v preventivna prizadevanja;
4. oblikovati kakovostne programe usposabljanja za učitelje oz. (druge) izvajalce multikulturacijskih in antirasističnih programov;
5. raziskovanje in evalvacija omenjenih programov (ibid., str. 173).

Iz navedenih predlogov vidimo, da je vloga izobraževalnih ustanov in pedagoškega osebja pomembna, ne pa zadostna. V prizadevanjih za multikulturacijske in antirasistične spremembe so izobraževalne institucije nepogrešljive, a

samo glede četrte in (deloma) tretje točke, preostale tri pa niso odvisne od njih. Izpeljava prvih dveh nalog, skupaj z zadnjo, je v pristojnosti področnih politik in splošne politike na državni ravni.

Sklep je pomemben zaradi reafirmacije strukturnih razlogov, ki generirajo nestrpnost. Ti razlogi so pred tremi desetletji, ko so multikulturacijski programi doživljali zenit, še bili v ospredju teh programov, pozneje pa se je pomen strukturnih dejavnikov potiskal v ozadje. S tem se je zaostrovalo logično vprašanje, koliko je lahko izobraževanje učinkovito pri odpravljanju nestrpnosti, če pa je zapostavljenost družbenih skupin oz. celih kategorij prebivalstva posledica družbenih neenakosti, in ne (zgolj) šolskih programov ali oteženega dostopa do njih. Zatiranje ima, kot ugotavlja Young (1990, str. 40), pet obrazov: »izkoriščanje, marginalizacijo, nemoč, kulturni imperializem in nasilje« – prav to pa so problemi, ki jih ne moremo odpraviti z izobraževalnimi kurikulumi, lahko jih le bolj ali manj reflektiramo ali pa ignoriramo.

Problemi z vsebino

Poudarka v prejšnjem razdelku ne gre speljati v dilemo, ali se naj šolsko polje sploh odziva na strukturne probleme, ki jih ne more odpraviti. Vprašanje je, *kako* se naj odziva. Za skromen doseg multikulturacijskih in antirasističnih vsebin so krivi programi, ki te vsebine kreirajo, in ne strukturni problemi, zaradi katerih so nastali. Tonny Platt (2002), profesor socialnega dela s kalifornijske univerze, opozarja na pet razlogov, zakaj multikulturacijski kurikulumi v zadnjih desetletjih postajajo čedalje manj uspešni:

1. Z njihovo institucionalizacijo in kompeticijo, ker morajo vse bolj konkurirati drugim profilom študijskih vsebin, so se multikulturacijski problemi začeli vse bolj poenostavljati, bodisi z omejitvijo na »najpomembnejše« primere rasne nestrpnosti ali pa s tem, da se kompleksnost vprašanj pogosto reducira na moralna vprašanja; npr. problematiko spola in seksualnosti se je razvodenilo v »kulturnih« vprašanjih ali pa se je analiziralo le posamične vidike, brez zveze z drugimi.
2. Učinkovanje rasnih, razrednih in spolnih neenakosti, ki vzajemno hkratno strukturirajo vsakdanje izkušnje vseh pripadnikov družbe, se je v multikulturacijskih kurikulumih vse bolj obravnavalo nepovezano ali pa se jih je zanemarjalo. Platt navaja štiri razloge, kako se je to zgodilo: (a) zgodovinska dediščina etničnih študij (kot kurikularnih okvirov multikulturacijskih vsebin) je dajala prednost vprašanjem »rase« na račun razrednih in spolnih delitev; (b) tradicionalna in vztrajna ambivalentnost do družbenih razredov kot analitičnih kategorij v multikulturacijskih kurikulumih; (c) zapostavljenost študija spolov, ženskih in drugih »čudaških« študijev v ponudbi akademskih institucij; (č) izreden intelektualni in pedagoški napor, ki je potreben za analitično in politološko refleksijo omenjenih kategorij in za njihovo predstavitev učencem.
3. Neaktualizirana obravnava ključnih problemov, bodisi na ahistoričen

način, na presplošni ravni ali pa kot zgolj negativna ostalina preteklosti; podcenjujejo se nove oblike (npr. rasizma), ki se spreminjajo, obstajajo tu in zdaj in jih generirajo obstoječe strukture.

4. Z opustitvijo poenostavljenega marksističnega modela o družbeni strukturi (baza/nadgradnja) so se afirmirali kompleksnejši pristopi v smislu, kako »kultura« deluje od znotraj skozi razpršene strukture moči, s čimer se je (upravičeno) opuščal ekonomski determinizem. Ta trend pa je zašel v škodljivo predpostavko, da je treba ekonomska razmerja ločiti (ne pa razločiti) od kulturoloških analiz. Multikulturacijskim programom se je zato zgodilo, da so zminimalizirali razredno vprašanje in začeli ustvarjati vtis, kako se lahko rasna in druga vprašanja družbenih neenakosti razrešijo brez strukturnih sprememb kapitalistične ekonomije. Tako so – hkrati z globalizacijo – ameriški multikulturacijski kurikulumi postajali vse bolj »nacionalno centrični« (v pomenu, kako iz različnosti, ki nas sestavljajo, zgraditi demokratično nacijo ZDA).
5. Del razlogov za vse bolj omejen doseg multikulturacijskega izobraževanja je tudi njegova distanca do kakršnih koli radikalnejših politik. Za razliko od začetnega razvoja etničnih in ženskih študij – ki so izhajale iz močne antirasistične literature, iz kritike hipokrizije demokratičnega sistema (ZDA), iz protikolonialističnih pobud in zahtev alternativnih gibanj – se je sodobno multikulturacijsko izobraževanje samoumevno uokvirilo v psihološke termine o interpersonalni komunikaciji, vrednotenju različnosti, o »kulturnem« relativizmu itn.

Problem multikulturacijskega izobraževanja je torej dvojen. Kot smo videli, je problematičnost samih kurikularnih zastavitev le en vidik problema. Od začetnih, radikalnejših izhodišč so tovrstni programi zbledeli z afirmacijo psihosocialnih specializacij, ki so šle na račun strukturnih poudarkov. Drugi vidik problema je političen v smislu sistemske regulacije celotne družbe in v smislu delnih, področnih politik (zlasti socialne in izobraževalne), ki določajo zunanje pogoje delovanja izobraževalnih ustanov. V nadaljevanju se osredotočam na ta drugi vidik, ker se mi zdi pomembnejši od prvega.

V zadnjih nekaj desetletjih postaja ideja multikulturalizma vse manj popularna – umika se iz politike. Študija treh družbenih sistemov, izrecno usmerjenih v multikulturalizem, tako v politiki kot v vsakdanjem življenju, potrjuje zgornjo ugotovitev. Videti je, da se razvedenitveni trend, ki ga je (prej navedeni) Platt opazil v razvoju kurikulumov, preselil na vsedržavno raven. Christian Joppke je analiziral Avstralijo, Nizozemsko in Veliko Britanijo – ki so znane po tem, da so integracijo svojih manjšin izrazito izvajale z afirmacijo njihovih kulturnih identitet in ki so bile pri tem skrbne zlasti do imigrantov vseh vrst – in ugotovil, da vse tri države opazno zapuščajo multikulturalizem. Kako se je to zgodilo? V omenjenih državah se ta odmik od multikulturalizma, kot dokazuje Joppke (2004), kaže v treh dimenzijah:

- kronično pomanjkanje javne podpore za politiko multikulturalnosti;
- notranje slabosti in neuspehi v sami politiki prakticiranja multikulturalizma, zlasti na socialnem in ekonomskem področju;

– nova dovzetnost politik teh držav za vsiljevanje liberalističnih načel.

Še več, do ideje multikulturalizma je vse bolj odklonilna tudi strokovna literatura. Multikulturalizmu se očita, da zamegljuje prave probleme, zato se pogosto »sociologom ne zdi politično zaželen«, kot ugotavljata Haralambos in Holborn (1999, str. 965). S poudarjanjem etničnih pogojev združevanja človeških skupin in z značilnim subjektivističnim pristopom k razumevanju teh pogojev naj bi multikulturalizmu ušlo prav tisto, kar v resnici določa njegovo dinamiko: to je družbena struktura in razmerja moči, v katerih se etnije razvijajo ali izginjajo. Multikulturalizem z afirmiranjem posebnosti zakriva probleme z neenakostjo, pravijo kritiki, zato se npr. marksizem in druge konfliktne teorije raje osredotočajo na problematiko rasizma kot na probleme z različnostjo kultur. Če to teoretsko dilemo prevedemo, denimo, v slovenske zdrahe v zvezi z džamijo, bi se očitek glasil takole: problem ni v pomanjkanju ideje multikulturalizma niti v njegovi napačni razlagi, ampak v šibkosti muslimanske skupnosti, ki ji dominantna (»nacionalna«) večina preprečuje uresničitev pravic. Namesto da se prerekamo o ne/kompatibilnosti kultur, se raje osredotočimo na neenakost, ker bo šele z ekonomsko, socialno, izobrazbeno in širšo družbeno demarginalizacijo muslimanov v Sloveniji prišla do veljave tudi njihova kultura. Ni se mogoče izogniti občutku, da je s tem odgovorom nekaj narobe. Poslušamo ga že petintrideset let, ponavljajo ga tako politiki kot civilnodružbeni akterji (gl. Dragoš 2004), džamije pa še vedno nikjer, čeprav je bila družbena neenakost v socializmu manjša, kot je danes. V čem je torej problem z džamijo (z romskim vprašanjem itn.) na Slovenskem: v multikulturalnosti, ker sploh ne vemo, kaj bi počeli z njo in kam pelje, ali pa je problem z neenakostjo, ki blokira multikulturalnost? Je mišljenje multikulturalnosti pogojeno z reševanjem neenakosti ali je neenakost rešljiva šele s praticiranjem multikulturalnosti? Za premislek teh vprašanj je treba najprej doreči termine, ki jih uporabljamo.

Problemi z razlikovanjem

Na opozorila, da smo pri nas deficitarni z multikulturalizmom, se večkrat odgovarja, da to ni res, saj imamo zgledno varstvo narodnostnih manjšin in tudi sicer nismo monokulturni; npr. slovenščino kot materni jezik govori »le« 87,7 odstotka prebivalcev, drugi pa pripadajo kar desetim drugim jezikovnim skupinam, kar za tako majhno nacijo ni malo. Kritiki opozarjajo nasprotno, da sta dejanske zaščite deležni le dve narodnostni manjšini, druge pa ne, čeprav je kar sedem narodnostnih manjšin enakih ali večjih oz. številčnejših od tistih dveh, ki sta ustavno privilegirani.

italijanski	0,2
madžarski	0,4
romski	0,2
albanski	0,4
bosanski	1,6
hrvaški	2,8
makedonski	0,2
srbski	1,6
srbsko-hrvaški	1,8

Preglednica 1: Prebivalstvo po maternem jeziku v SLO, v odstotkih (Vir 2002):

Kritiki tudi dodajajo, da nam je v zadnjih nekaj letih uspelo priti v vsa najpomembnejša mednarodna poročila, v katerih se opozarja na nestrpnost in ksenofobijo.

Za razmišljanje o tem, komu pritrđiti, je potrebna jasna terminologija. Predlagam razlikovanje med multikulturalizmom kot idejo, multikulturalnostjo kot dejanskim stanjem in multikulturacijo kot regulacijskim procesom. Le v tem razlikovanju lahko iščemo tudi realni doseg izobraževalnih programov.

Multikulturalizem: s tem izrazom označujem (podobno kot Todd 1996, str. 244) idejo, ideal ali celo ideologijo o tem, kako vzpostaviti in vzdrževati sistem konsenzualnih¹ interakcij med skupinami, ki se profilirajo okrog različnih identitetnih osmislitev. V tem pomenu je multikulturalizem hotenje, namera ali pričakovanje, ne pa že takšno ali drugačno empirično stanje družbenih skupin (kar velja označevati z drugim pojmom).

Z artikulacijo hotenj ali pričakovanj produciramo ideje, ki so njihova miselna izpeljava (ne pa dejansko stanje), nato lahko ideje abstrahiramo v ideal; če tega podkrepimo še z družbeno močjo, nastane ideologija. Zato ne moremo ugotoviti, ali je neka družba multikulturalistična (npr. slovenska) s preštevanjem pripadnikov priznanih in nepriznanih etničnih, kulturnih ali religijskih manjšin, ki živijo na našem ozemlju. Tudi ugotavljanje konfliktnih razmerij med njimi in nacionalno večino ni kazalnik multikulturalizma. Odločilna je doktrina, koncepti oz. politika do teh vprašanj. Brez tega razločka zamegljujemo problem. Primer: vemo, da apartheid ni bil rasističen zato, ker bi bila Južna Afrika monokulturna, niti zato, ker je bila konfliktna. Nasprotno, konfliktnost realno obstoječih raznolikosti je temeljni pogoj za nastanek takega sistema. Problematičnost apartheida je bila v doktrini, ki je dominacijo manjšine nad večino legitimirala z rasistično ideologijo in s tem blokirala spremembe. Pravi problem je torej napačna ideja, njeno vsiljevanje (ideologija) in družbena distribucija moči, ki to omogoča.

¹ Pri tem ne smemo pozabiti, da konsenzualnost ne izključuje nujno niti kompetitivnosti niti konfliktnosti; ni nasprotje teh pojmov. Konsenzualnost je način legitimiranja rešitev, ki se zdijo (še) sprejemljive vsem udeležencem problema. Konfliktnost je večkrat ravno pogoj za konsenz, da razlike sploh lahko postanejo predmet konsenzualnega usklajevanja.

Multikulturalnost je soobstoj več kulturnih identitet v skupnem kontekstu (fizičnem ali virtualnem), je vsota vseh lastnosti, po katerih se v določenem kontekstu ljudje razlikujejo med seboj z individualnim ali kolektivnim vzdrževanjem teh razlik.

Če opredelitev jemljemo dosledno, se laže zavemo, da modernizacijski procesi niso povzročili multikulturalnosti, ampak le pospešili in izpostavili njeno vidnost. Tudi predmoderne družbe, celo najstarejše, tiste v popolnoma izoliranih okoljih, niso bile monokulturne. Navada, da so klasični antropologi v raziskavah plemenskih skupnosti pogosto poročali le o eni sami kulturi, govori več o njihovih metodah kot o proučevanih skupnostih. Tudi tu se pokaže, da je pogled vselej vezan na videz (stvari), saj vztrajanje na civilizacijskih, npr. evropocentričnih izhodiščih odkriva razlike pri drugem predvsem po merilu odmika tega drugega od nas. Zato izpostavljanje različnosti drugih kultur od naše rado zdrzne v brezbržnost do intrakulturnih razlik proučevanih skupnosti, ki so s tem videti bolj homogene, kot so v resnici. Dejstvo je, da ostaja tudi v najpreprostejših prvobitnih skupnostih biološka različnost (po spolu, starosti, fizični moči) vselej socialno kvalificirana; po tem merilu se hipermodernizirane družbe ne razlikujejo od prvobitnih, razlika je le v načinih. Dokler v izoliranih razmerah ostaja biološka različnost poglavitna ali celo edina podlaga socialnega razvrščanja, so kulturni vzorci, spleteni na tej podlagi, nujno manj diferencirani kot v modernih družbah – vendar obstajajo. Brez njih ne bi mogli niti videti niti razumeti vsega tistega, kar je npr. Durkheim označeval za mehansko solidarnost. Družbene spremembe so vselej tudi kulturne spremembe. Manj ko ostaja individuuum utopljen v kolektivitate, bolj se diferencirajo kulturni vzorci. Modernizacija ni razlog njihovega nastanka, jih le izrazito poudarja in meša. Glavni modernizacijski pospešek multikulturalnosti je v izostritvi refleksije, kaj ta sploh pomeni in kako z njo ravnati v novih razmerah. Organizirano spraševanje o tem sovпада z modernizacijskimi začetki zato, ker okrog teh vprašanj vznikajo nove kolektivitate, ki tvorijo nove institucije. Etnije se začnejo s tribalističnim oblikovanjem gospodarskih, političnih, kulturnih mehanizmov spreminjati v narode, ti se s polastitvijo državnih orodij (moči) spreminjajo v nacije, cehovske mentalitete se organizirajo v razredne, vse omenjene se na nov način križajo z religijskimi itn. Reagirati na modernizacijske procese pomeni oblikovati ideje in strategije (= multikulturalizem) kot odgovor na dejansko stanje (multikulturalnosti). Odgovori so lahko različni in različno uspešni, a njihova presoja ni mogoča z brisanjem razlike med obema pojmomoma. Torej je bila multikulturalnost – soobstoj več parcialnih identitet – tudi za naš prostor značilna, še preden so na Slovenskem stekli prvi modernizacijski procesi. Spomnimo se zažiganja knjig nasprotnikov, ki je gotovo najbolj (dobesedno) vroč izraz identitetnega boja. To ognjevito početje se je pri nas začelo že v protireformacijskih časih in se končalo s Cankarjevo *Erotiko* (1899). Njegov tristoletni razpon se končuje ravno v času, ko se je uveljavljanje modernizacije šele dobro začelo. Nato vzniknejo z moderno še druge, novejšje identitete, ki dodatno zapletajo medsebojna razmerja na vsaj štirih oseh: po političnih (konservativno/liberalno), po socialnih (enakost/neenakost), po narodnostnih (slovensko/protislovensko) in ce-

lo spolnih identifikacijah (feminizem/antifeminizem). Zgodovinska lekcija, ki je vse do danes nismo absolvirali, je naslednja: obstoj multikulturalnosti brez multikulturalizma vodi v konfliktnost. Slovenski označbi za eskalacijo konfliktnosti – »kulturni boj« in »kulturni sindrom« – izražata značilne moderne zaplete z identitetnimi vzorci. Ti so v našem prostoru še vedno aktualni. Razumeti jih pomeni biti pozoren na povezavo med multikulturalnostjo (stanjem) in multikulturalizmom (idejo), saj je način, kako je multikulturalizem zamišljen ali pa odsoten, v neposredni zvezi z intenzivnostjo konfliktov. Kako? To pojasnjuje naslednji termin:

Multikulturacija označuje procese, s katerimi nosilci moči (npr. nacionalna država, lokalne oblasti, institucije, tudi izobraževalne) urejajo interkulturalna razmerja med različnimi identitetami v smeri nekonfliktne integracije.

Ena bistvenih značilnosti, po kateri se postmoderno obdobje razlikuje od prejšnjega, je v intenzivnosti multikulturalnosti, ki se ji ni mogoče izogniti niti tam, kjer je bila prej šibko razvita, neopazna ali družbeno nepomembna (ali pa smo mislili, da je bila). Globalnost, informacijska revolucija, transnacionalno premeščanje kapitala, dobrin, ljudi, nova svetovna delitev dela itn. – so pojavi, ki pospešujejo multikulturalnost do stopnje, ki nacionalnim državam zožuje delovanje zgolj na eno od dveh možnosti: ali se na multikulturalnost odzovejo z multikulturalizmom ali pa tega ne naredijo. Nacionalna zadrega s postmodernostjo je, da države v nobenem primeru ne morejo ostati nedejavne. V multikulturalnost posegajo tudi, ko ne posežejo; kulturni boj, etnični konflikti, asimilacija, kulturna hegemonija, neoimperializem so drugi izrazi za te ne-posege. Odločitev za aktivno prakticiranje multikulturalizma pomeni šele možnost za regulacijo multikulturacijskih procesov v zeleno smer. Ta poudarek ima dve poanti, na kateri pogosto pozabljamo. Prva je v tem, da ideja o nečem in regulacija procesov (v smeri te ideje) nista isto. Od tod razlika med multikulturalizmom in multikulturacijo. Druga poanta pa je, da regulacija v smeri neke ideje ni nujno tudi njena realizacija, lahko namreč povzroči nenačrtovane, celo nasprotno učinke (v sociologiji je prvi na to opozarjal Pareto 1963, str. 76ss). To lahko ponazorimo s primerom pozitivne diskriminacije kot pogostim ukrepom za realizacijo multikulturalizma.

Pozitivno diskriminiranje je koristen ukrep, ki pa lahko kdaj udari mimo in sproži še dodatne konflikte, celo z rasistično konotacijo. Poglejmo značilen primer iz Brazilije, kjer je nastal spor pri vprašanju, kdo je zares črn in kdo ni (povsem).

Brazilija je s svojimi 175 milijoni prebivalcev etnično tako mešana, da je kulturna različnost vidna že na prvi pogled. Teže pa so razpoznavni identitetni vzorci, ki jo sestavljajo. Skoraj polovica populacije je temnopolta in »rasno mešana«, pri čemer ta »mešanost« zajema celo paletu možnosti, med katerimi razmejitev niso jasne. Povsem drugačno sliko dobimo, če pogledamo npr. v univerzitetne kampuse.² Od 6,8 odstotka Brazilcev, vključenih v študij, je kar 83 odstotkov belcev.

---

² Kampusi so prostorska in idejna segregacija študirajočih, da bi lažje študirali; za to obliko se zavzemajo tudi naše univerze.

Da bi se to razmerje spremenilo v prid nebelskih študentov, je brazilska vlada v duhu pozitivne diskriminacije dovolila univerzam, da prilagodijo vpisna merila za povečanje deleža črnih (»pretos«) in delno črnih (»pardos«) brucov. Na *Univerzi Brazilija*, ki je prva uvedla pozitivno diskriminacijo pri vpisu, so se odločili za kontroverzen kriterij: fotografije kandidatov. Vpisna komisija je fotografije »znanstveno« proučila z analizo fenotipa vsakega kandidata, kjer so se z upoštevanjem las, barve kože in potez na obrazu prosilci razvrstili v »kategorijo fizičnih lastnosti, značilnih za črne oz. rasno mešane prebivalce Brazilije« (Davidson 2004). Med 4385 nebelskimi kandidati, ki so prišli v poštev za konkuriranje znotraj omenjene kvote, je bilo sprejetih 4173 kandidatov, preostali pa fotografskega testa niso opravili. Seveda so bili ugovori. Rasizem je v Braziliji vsakdanja realnost, ki jo je treba odpraviti, v tem se večina strinja. Vendar pa je za nekatere vsaka selekcija rasistična, če temelji na rasnih merilih, torej tudi rasno privilegiranje marginaliziranih pri vstopu na univerzo. Za druge kritike je omenjeni zaplet dokaz, da pozitivna diskriminacija ni ustrezna reakcija na probleme z neenakostjo. Če nebelska populacija ni uspešna na univerzitetnih sprejemnih izpiti, je to znak neustrezne kakovosti javnega šolstva na nižjih ravneh, ki se ji bogatejšim uspe izogniti z zasebnim šolstvom. Torej je zaplet posledica družbene neenakosti, ne pa rasizma na univerzah ali v celotni družbi. Medtem pa univerzitetni predstavniki, ki zavračajo kritike na svoj račun, dokazujejo, da je neenak dostop do izobraževanja izraz neenakosti v širši družbi, prav njihov ukrep pa je korak v pravo smer: opozarjajo na to, da se je delež nebelskih študentov na univerzitetnem študiju povečal s prejšnjih dveh na zdajšnjih 20 odstotkov.

Problemi z neenakostjo

Ali vodi pozitivna diskriminacija v nov rasizem ali blaži marginalizacijo? Ali družbeno neenakost utrjuje, ker odvrta pozornost od bistvenih problemov, ali pa pomeni le eno od dodatnih orožij v boju proti neenakosti v dostopu do dobrin? Enako je z multikulturalizmom – je ta ideja koristen odziv na dejstvo multikulturalnosti? Lahko neenakost med kulturami mehčamo z načrtnimi ukrepi v nekonfliktno smer (= multikulturacija), ali pa je treba počakati na razredni boj, da odpravimo družbeno neenakost in s tem tudi neenakovrednost kultur?

Krajše: Je multikulturalizem ideologija za prakticiranje multikulturacije v razmerah, ko potrebujemo nekaj drugega? Pozornosti vredno je, da na to vprašanje pritrdilno odgovarjajo celo družboslovci leve provenience. V tem ni razlike med njimi in neoliberalci, razlika je le v argumentih. Neoliberalcev neenakost ne skrbi, ker jo imajo za pravično, državno vmešavanje pa za nedopustno; po njihovem bo globalizacija samodejno uveljavila multikulturalizem, če omejemo prvo, se oddaljujemo tudi od drugega. Levo usmerjeni družboslovci,³

³ Mednje prištevam družboslovce, ki jim je skupno troje: da zavračajo monokulturalizem, da zagovarjajo socialno državo in da so hkrati kritični do multikulturalizma.

ki v eskalaciji neenakosti vidijo spodkopavanje pravičnosti, pa nasprotujejo multikulturalizmu z argumenti treh vrst. V medicinskim žargonu jih na kratko povzemam kot argument glavkoma, atrofije in zmotne diagnoze.

1. *Glavkom*. Slabost multikulturalizma naj bi bila v tem, da ravno v razmerah, ko je socialna država na udaru, slabi proglaginsko koalicijo. Ko politika izpostavlja multikulturalizem, pri davkoplačevalcih na novo zbuja skrb, saj jim sporoča, da ekonomska redistribucija ni dovolj, ampak je potrebna tudi dodatna prerazdelitev denarja, energije in pozornosti za kulturno »prepoznavnost«. Ker (nacionalna) večina teh potreb ne čuti, je učinek negotov. Tisti, ki se sicer bojujejo za prerazdelitev sredstev za socialne transferje (ali pa si vsaj ne želijo nadaljnje slabitve socialne države), se bodo začeli še bolj prepirati o multikulturalističnih temah, namesto da bi enotno nastopili proti desnici, ki odpravlja socialno državo in s tem tudi javna sredstva za kulturo. Tako kot glavkom oslabi vid, ker poškoduje vidni živec in mrežnico zaradi povečanega tlaka v očesu, podobno tudi multikulturalizem v prenapetih družbenih razmerah slabi zanimanje javnosti za socialna vprašanja. Pravi problem slabšanja vida je pri glavkomu povečan krvni tlak, ne pa smer, kamor gledamo; pravi problem slabljenja socialne države pa so prevelika družbena nasprotja, ki posledično slabijo koalicijo tistih, ki so socialno državo doslej podpirali, medtem ko multikulturalizem te koalicije ne krepi, prej nasprotno.

2. *Atrofija*. Druga vrsta argumentov proti multikulturalizmu opozarja na spodkopavanje socialne države zaradi atrofije socialnega kapitala, »lepila«, ki družbeno heterogenost drži skupaj in na katerem se gradijo konsenzualne prakse velikega obsega. Ker multikulturalizem afirmira različnost med skupinami in kolektivnimi identitetami, načenja solidarnost med vsemi, saj namesto da bi v ospredje postavljaj skupne značilnosti državljanov, krepi etnokulturno separacijo. Zlasti v razmerah ekonomske krize se z idejami multikulturalizma lahko prebudijo tradicionalni predsodki prevladujočih skupin in njihov strah pred zahtevami manjšin, kar lahko še okrepi zahteve po asimilaciji ali izključevanju (kajti ravno dominantne skupine imajo največ moči). Problem je tudi psihološki in širši, saj ne gre le za statusno zapiranje dominantnih skupin. Tisto, kar v vseh družbah ohranja legitimnost plačevanja čedalje višjih davkov, so vrednotne usmeritve, saj ljudje večinoma verjamejo, da bo socialnodržavna redistribucija pomagala drugim državljanom, ki so enaki njim. Z rahljanjem vezi med njimi, ko se skupne značilnosti postavljajo v oklepaj, pa bo manj verjetno, da bodo davkoplačevalci pripravljani še vedno deliti svoje vire z drugimi. Ravno poudarek na identitetnih različnostih krepi socialno distanco med skupinami. Sodobne težnje po manjših davkih, po enotni davčni stopnji in »tax resistance« so zrcalna slika atrofije enotnosti družbenega tkiva. Tudi multikulturalizem je korak v smeri atrofije, kljub dobrim namenom.

3. Multikulturalizem je *zmotna diagnoza*. Ta vrsta argumentov opozarja, da politika multikulturalizma speljuje pozornost ljudi probleme manjšin v napačno smer. Politiki se na javnost obračajo s tezo, da je problem marginaliziranih v premajhni kulturni »prepoznavnosti« in da je rešitev v državnem varovanju in podpori manjšinskih etničnih identitet oz. kulturnih praktik. Tudi če politi-

ka dobi mandat za takšno početje, so take »kulturalistične« rešitve v realnosti majhnega ali nikakršnega dosega, resnični problemi pa ostajajo nerešeni. Pravi problemi so družbena neenakost, največkrat ekonomsko povzročena, lahko pa tudi zgolj na podlagi predsodkov (npr. rasizem). Najpogosteje problem marginaliziranih ni v tem, da bi imeli drugačne aspiracije, navade ali vrednote kot privilegirani, drugačen imajo le način življenja, ker jim razmere ne dovoljujejo, da bi ga spremenili. Pravi problem Romov je npr. dostop do izobrazbe, boljših služb in normalnih stanovanj, ne pa njihova folklor, ki je drugačna od nacionalne. Argumenti tega tipa opozarjajo na pravilo, da so si življenjski položaji marginaliziranih skupin v različnih družbah – kljub njihovim očitnim zgodovinskim, številčnim, kulturnim, etničnim, verskim idr. razlikam – bolj podobni med sabo in se hkrati bolj razlikujejo od življenja privilegiranih skupin v lastni državi. Kaj to dokazuje? Če so kulturni obrazci marginaliziranih v različnih državah različni, njihov življenjski položaj pa podoben, je torej izvorni problem v njihovem družbenem položaju oz. statusu, ne pa v kulturi. Če torej kultura ni problem, tudi ni rešitev.

Ko posamične poudarke zanemarimo in zgornje argumente posplošimo, vidimo, da je vsem omenjenim načinom zavračanja multikulturalizma skupna ista slepa pega. Neoliberalistični in marksistični avtomatizem kot tudi levičarski argumenti tipa »glavkom«, »atrofija« in »zmotna diagnoza« izhajajo iz prepričanja, da multikulturalnih razmer ni mogoče urejati z idejo multikulturalnosti, saj se bo multikulturalizacija (če bo do nje prišlo) razvijala avtomatično ali pa na druge načine.

Pri vseh se ponavlja tudi napaka, ki sem jo omenil v zvezi s terminologijo: brisanje razlike med multikulturalizmom (kot idejo o sožitju) in multikulturalnostjo (obstoje razlik). Strokovnjaki z različnih področij – predvsem sociologi, razvojni ekonomisti in analitiki migracij – opozarjajo, da je socialno državo težje ohranjati v družbah z izrazito etnično ali rasno diverzifikacijo, saj se v takih okoljih poveča verjetnost, da kulturne identifikacije posameznih kolektivitet sovpadajo s slojno in razredno stratifikacijo. To pa je recept za eskalacijo problemov in razpadanje socialnega konsenza, saj se artikulacija družbenih neenakosti začneja dogajati (kamufilirati) skozi identitetne boje, v katerih pripadniki podrejenih etnij, jezikov, religij obtožujejo kulture više rangiranih skupin za vzrok njihove marginalizacije. Zato se problematiziranje neenakosti v porazdelitvi dobrin, ugleda in priložnosti izraža kot obramba simbolov, vrednot in tradicij, specifičnih za posamezno kulturo. S tem postane konfliktnost iracionalna, težje rešljiva, potem pa se zgodi dvoje: z idejo multikulturalizma se problem še dodatno zamegljuje, žrtev pa postane socialna država, ker pre-razdelitveni konsenz slabi. Kaj je narobe s takim pristopom? Težava seveda ni v opozarjanju na nevarni pojav sovpadanja etnično-kulturnih razlik z razrednimi. Dvomljiva je implikacija takšnih raziskav, ker temeljijo na dveh slabostih:

– zanemarjajo razliko med etničnimi (idr.) diverzifikacijami kot demografskim pojavom in ne/odzivi na take razmere; drugače rečeno: briše se razlika med multikulturalnostjo kot empiričnim pojavom in multikulturalističnimi politikami;

– tovrstne študije ničesar ne povedo o tem, kdaj prakticiranje multikulturalističnih politik povečuje negativno korelacijo med etnično različnostjo in socialno redistribucijo; ta zveza se implicitno predpostavlja, ni pa dokazana.

Je torej razvito socialno državo teže ohranjati v družbah, sestavljenih iz različnih kultur? Je res ideja multikulturalizma za socialno blaginjo problematična ravno v okoljih, ki jim je najbolj namenjena, v kulturno raznovrstnih družbah? Se ji je zato treba odreči? Je v tem razlog, da so tudi družboslovci do nje vse bolj kritični?

Prejšnje predpostavke sta sistematično preverila Keith Banting in Will Kymlicka (2003). V svoji raziskavi sta se najprej vprašala, kaj multikulturalizem v resnici pomeni, ko se skuša s to idejo različne kulturne identitete prilagajati na družbeno raznovrstnost, katere del so. Različne skupine potrebujejo različne politike, zato zatekanje v samoumevnost abstraktnih izrazov, kot so afirmacija »prepoznavnosti«, »podpore«, »vključevanja«, ne zadostuje. Da bi bolj precizirala takšne pristope,⁴ sta avtorja najprej razločila zahodne demokracije po dveh glavnih tipih kulturne raznolikosti: glede na imigrantski izvor kulturnih raznolikosti in na tiste države, v katerih so poglavitni razlog kulturnih različnosti nacionalne manjšine. Potem sta obe skupini držav preverila po merilih multikulturalizma – torej glede na ukrepe, s katerimi skušajo v imenu te ideje posamezne države prakticirati multikulturacijske procese. V prvi skupini, t. i. v skupini imigrantskih držav, sta multikulturalizem merila s prisotnostjo naslednjih državnih ukrepov:

- ustavna ali parlamentarna afirmacija multikulturalizma na vsedržavni in/ali lokalnih ravneh;
- obstoj posebnega vladnega telesa za posvetovanje z etničnimi manjšinami;
- prisotnost multikulturalizma v šolskih programih;
- vključevanje etnične problematike oz. predstavnikov v javne medije ali v merila za pridobitev medijskih licenc;
- legalizacija izjem pri pravilih oblačenja;
- možnost dvojnega državljanstva;
- financiranje etničnih organizacij oz. njihovih dejavnosti;
- financiranje bilingvistične izobrazbe;
- ukrepi pozitivne diskriminacije za imigrantske skupine.

Raziskava se je omejila na obdobje med letoma 1980 in 1990. Tiste države, ki prakticirajo večino ali pa vse ukrepe, sta avtorja razvrstila v skupino »močnih« (z močno izraženo politiko multikulturalizma); v kategorijo »šibkih« sta uvrstila države, ki prakticirajo le enega ali dva naštetih ukrepov; preostale države pa v dve vmesni kategoriji, v »skromno« in v »šibko/skromno«. Dobila sta naslednjo razvrstitev:

- *močne*: Avstralija, Kanada, Nova Zelandija;
- *skromne*: Velika Britanija, Nizozemska, Portugalska, Švedska, ZDA;

⁴ Natančneje: avtorja sta raziskovala pristope, ki jih lahko označimo (z uporabo terminov, na katere opozarjam v tem besedilu) za sistemske odgovore na vprašanje, kako v multikulturalnih razmerah aplicirati idejo multikulturalizma, da bi pospešili multikulturacijske procese.

- *šibko/skromne*: Belgija, Danska, Finska, Irska, Italija, Norveška;
- *šibke*: Avstrija, Francija, Nemčija, Grčija, Španija, Švica.

Potem sta enako proučila tudi drugo skupino držav, v katerih je multikulturalnost pogojena z obstojem izrazitejših, regionalno koncentriranih nacionalnih manjšin (z vsaj sto tisoč člani). Specifične multikulturalistične politike do nacionalnih manjšin sta avtorja v teh državah evidentirala po naslednjih merilih:

- teritorialna avtonomija na federalni ali kvazifederalni ravni;
- uradno priznan jezik na regionalni ali federalni ravni;
- zagotovljeno manjšinsko predstavništvo na državni ravni;
- javno financiranje manjšinskih jezikov (univerze, šole, mediji);
- ustavna ali parlamentarna afirmacija »multinacionalizma«;
- dopuščanje mednarodnega predstavništva (subdržavnih enot v mednarodnih telesih).

Enako kot prej so med »močne« države uvrščene tiste, ki prakticirajo večino ali vse našete ukrepe, za »šibke« je značilna prisotnost le enega ali dveh ukrepov, preostale pa so uvrščene v kategorijo »skromnih«:

- *močne*: Belgija, Kanada, Finska, Španija, Švica;
- *skromne*: Italija, Velika Britanija, ZDA;
- *šibke*: Francija, Grčija.

Kakšna je usoda koncepta socialne države v teh družbah? Je prakticiranje multikulturalizma premo sorazmerno s slabljenjem socialne države, kar implicitno predpostavljajo kritiki multikulturalističnih politik, ali pa to ne drži?

Spremembe v blaginjskih politikah sta avtorja merila z dvema preprostim kazalcema: s proračunskimi izdatki oz. transferji (izraženimi v deležu bruto družbenega proizvoda), ki jih države dajejo za socialne namene v širšem pomenu, za drugi kazalec pa sta uporabila primerjavo med tržno nastalo neenakostjo v prejemkih in med dohodkovno neenakostjo, ki nastane po odbitju davkov in drugih transferjev. S prvim kazalcem sta torej merila socialno porabo, z drugim pa redistributivno vlogo države. Poglejmo rezultate za desetletno obdobje, zajeto v raziskavi. V levi polovici naslednje preglednice povzemam spremembe v socialni porabi in v državnem redistribucijskem vplivu za prvo kategorijo »imigrantskih« držav, v desni polovici preglednice pa so enaki podatki za drugo skupino držav, v katerih je multikulturalna raznovrstnost povezana predvsem z obstojem večjih nacionalnih manjšin.

Prakticiranje <i>multikulturalizma</i> (rangiranje)	»Imigrantske« države		»Nacionalnomanjšinske« države	
	Spremembe v <i>socialni</i> <i>porabi</i>	Spremembe v <i>redistribucijskem</i> <i>vplivu</i>	Spremembe v <i>socialni</i> <i>porabi</i>	Spremembe v <i>redistribucijskem</i> <i>vplivu</i>
<i>Močne</i>	+46,4	+15,3	+38,1	+12,2
<i>Skromne</i>	+10,4	-3,1	+27,9	-5,4
<i>Šibko/skromne</i>	+25,7	+6,0		
<i>Šibke</i>	+39,4	+10,9	+36,5	+11,4

Preglednica 2: *Practiciranje multikulturalizma*

Prednost zgornje preglednice je v tem, da prikazuje *spremembe* socialnih transferjev in redistribucijskih trendov (med letoma 1980 in 1990), ne pa razlik med količino celotnih sredstev za socialne izdatke v posameznih državah. Ko kritiki multikulturalizma opozarjajo na obstoj korelacije multikulturalističnih politik z erozijo socialne države, pri tem ne trdijo, da bi si npr. samo v šibko razvitih socialnih državah lahko privoščili multikulturalizem, nasprotno. Njihova teza je, da socialno najrazvitejše države, ki ob bogatih programih socialne politike hkrati prakticirajo tudi močan multikulturalizem, s takšno usmeritvijo očitneje slabijo svoj redistribucijski vpliv na sredstva, kot pa se dogaja v preostalih državah s šibkejšimi različicami omenjenih politik. Ali imajo res države, ki prednjačijo v pluralni akomodaciji svojih imigrantskih etnij, večje težave z ohranjanjem socialnoblaginjskega modela kot druge države, ki so manj naklonjene svojim imigrantom? Podatki kažejo, da ne. Presenetljivo je, da se v državah z »močnim« kot tudi s »šibkim« multikulturalizmom povečuje socialna vloga države po obeh kazalnikih, tako v porabi kot v redistribuciji, v prvi kategoriji celo izraziteje kot v zadnji. Izjema je le v kategoriji »skromnih« v zvezi z redistribucijo, ki je negativna (predvsem po zaslugi thatcherizma in reaganizma v Veliki Britaniji in ZDA, ki sta uvrščeni v to kategorijo). Skratka, podatki ne potrjujejo teze o korelaciji, ki jo implicirajo kritiki multikulturalizma. Enak rezultat kaže tudi desna stran (prejšnje) preglednice pri državah z izrazitimi nacionalnimi manjšinami. Rast socialne porabe in redistribucije je celo nekoliko večja v »močnih« kot pa v »šibkih« multikulturalističnih državah.

Te sklepe bi sicer lahko relativizirali z ugovorom, da širok razpon zahodnih demokracij, zajet v omenjenih kategorijah, zamegljuje prave trende, ker da so ti opazni (le) v najrazvitejših državah. Dejstvo je, da kritiki multikulturalizma argumente za svojo tezo o nekompatibilnosti s socialno državo ponazarjajo predvsem na primerih Avstralije, Kanade, Velike Britanije in ZDA; gre za vodilne kritike, kot so Brian Barry, Todd Gitlin, Alan Wolfe in Jyette Klausen. Najodmevnejši med njimi, Brian Barry, celo trdi, da npr. »gre Kanada precej bolj navzdol« v opuščanju multikulturalizma (cit. po Banting & Kymlicka 2003, str. 66) kot Velika Britanija in ZDA, ter je prepričan, da je v tej zvezi Avstralija bolj podobna Kanadi. Vendar tudi podatki za omenjene države kažejo, da to ni res (ibid.). Avstralija je res bolj podobna Kanadi, a ravno v nasprotnem smislu, saj izrazit multikulturalizem ne spodkopava socialne države, kar je razvidno iz naslednje preglednice:

Država	Spremembe v <i>socialni porabi</i>	Spremembe v <i>redistribucijskem vplivu</i>
<i>Kanada</i>	+35,3	+23,0
<i>Avstralija</i>	+57,5	+7,5
<i>Vel. Britanija</i>	+35,7	-9,1
<i>ZDA</i>	+11,2	-3,8

Preglednica 3: Izrazitost multikulturalizma

Sklep

Pri iskanju odgovorov na vprašanja, ki izhajajo iz naslova »Multikulturacijski doseg (izobraževanja)« je koristno najprej razločiti pojme. Precej zmede nastaja zaradi nepreciznosti uporabljenih terminov, saj se empirično stanje (multikulturalnost) pogosto zamenjuje z idejo o tem, kako se odzivati nanj (multikulturalizem), to pa onemogoča regulacijo in evalvacijo dejanskih posegov v razmerja med kulturami (multikulturacija). A pri zavračanju multikulturalizma terminološka fluidnost ni niti edini niti poglobitni razlog. Pomembnejši so vsebinski.

Izobraževalni kurikulumi, namenjeni multikulturacijskim vsebinam, imajo omejen doseg zaradi internih in eksternih razlogov. Prve gre iskati v slabostih samih konceptualnih izhodišč, v pomanjkljivi opredelitvi glavnih problemov, na katere skušajo ti programi odgovarjati, in v sami izvedbi. Te slabosti so se z razvojem multikulturacijskih kurikuluumov povečevale, in ne zmanjševale. Eksterni razlogi za omejeni učinek kurikuluumov pa so strukturni. Odvisni so od političnih akterjev in povezani z družbeno neenakostjo. Globalizacija in neoliberalizem se ne ujemata naključno z vse manjšo prisotnostjo multikulturalističnih idej v državnih politikah. Temu trendu nasedajo celo levo usmerjeni družboslovci, ki multikulturacijske procese razumejo kot spodjedanje socialne države. Njihovi argumenti (tipa »glavkom«, »atrofija« in »zmotna diagnoza«) ne vzdržijo empiričnega preverjanja.

Ne pozabimo, da je tudi Slovenija del prej omenjenih trendov, tako v političnem kot v gospodarskem pomenu. Vlada ustvarja širši družbenopolitični konsenz o gospodarskih reformah, ki bodo šle na račun socialne države. Sedanji predsednik vlade in največje politične stranke Janez Janša je 27. maja 2004 protestiral v podporo Slovencev, ker da so diskriminirani zaradi Romov. Takrat je pred slovenskim parlamentom s privrženci SDS, z nekaj občani iz Dolenjske in megafonom v roki pozival slovenske politike, naj že nekaj ukrenejo za varstvo Slovencev, ker se Romom preveč popušča (Hahonina 2005). Enako ksenofobično politiko je nekdanja največja opozicijska in sedanja največja vladna stranka zagovarjala tudi proti Muslimanom ob gradnji džamije. Volilno telo je takšno politiko nagradilo, kar kažejo tudi empirični podatki (Dragoš 2004). Stališča glavnih koalicijskih strank niso drugačna od SDS, isto velja tudi za šolskega ministra – in to je politični okvir, v katerem skušamo danes uvajati multikulturacijske vsebine v izobraževanje. Ni razlogov za optimizem.

Literatura

- Audinet, J. (2004). *The Human Face of Globalization*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Back, L. (1998). Local/Global. V: Jenks, C. (ur.), *Core Sociological Dichotomies*. London: Sage Publications, str. 63–77.
- Banting, K., Kymlicka, W. (2003). Multiculturalism and Welfare. *Dissent*, Fall 2003, 50, št. 4, str. 59–66.
- Beck U. (2003). Kaj je globalizacija? Ljubljana: Krtina.
- Davidson, C. (2004). Deciding who is really blask. *New Statesman*, 17, 813, str. 16–17.
- Dijk, T. A. van (1998). *Ideology, a Multidisciplinary Approach*. London: Sage Publications.
- Dragoš S. (2004). Islamofobija na Slovenskem. V: Trplan, T., Autor, S., Kuhar, R. (ur.), *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti*, št. 3. Ljubljana: Mirovni inštitut, str. 10–27.
- Haralambos, M., Holborn, M. (1999). *Sociologija, teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Joppke, C. (2004). The retreat of multiculturalism in the liberal state: theory and policy. *The British Journal of Sociology*, Vol. 55, Iss 2.
- Lemert, C. (2001). Multiculturalism. V: Ritzer, G., Smart, B. (ur.), *Handbook of Social Theory*. London: Sage Publications, str. 297–307.
- Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. Stanford: Stanford University Press.
- Hahonina, K. (2005). Mehka segregacija. *Mladina*, št. 11, 14. marec 2005, str. 32–33.
- Pareto, V. (1963). *The Mind and Society (A Treatise on General Sociology)*. Vol. I, New York: Dover Publications, Inc.
- Vir (2002). Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 17. 2. 2004, <http://www.stat.si/Popis2002/rezultati>.
- Tanemura Morelli, P. T., Spencer M. S. (2000). Use and Support of Multicultural and Antiracist Education: Research-Informed Interdisciplinary Social Work Practice. *Social Work*, 45, št. 2, str. 166–175.
- Platt, T. (2002). Desegregating Multiculturalism: Problems in the Theory and Pedagogy of Diversity Education. *Social Justice*, 29, št. 4, str. 41–46.
- Todd, R. (1996). Multiculturalism. V: Cashmore, E. (ur.), *Dictionary of Race and Ethnic Relations*. London, New York: Routledge, str. 244–246.
- Young, I. M. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton: Princeton University Press.

DRAGOŠ Srečo, Ph.D.

MULTICULTURALISM'S REACH (OF EDUCATION)

Abstract: Multiculturalism-oriented education concepts emerged as a response to the civil society movements of the 1960s. The development of these concepts gave rise to problems weakening their reach. The author addresses the problems of multiculturalism's regulation in the education field at four levels, namely: implementation problems, problems concerning the contents, problems concerning distinction, and problems with social inequality. There are two main stresses. The successfulness of multiculturalist curricula depends crucially on appropriate contents and the explicitness of the policy at the national level, on clear competencies and the uniform dissemination of such a policy to lower levels, on education programmes dedicated to entire communities (not just schools), on the appropriate training of those implementing school curricula and on the evaluation of the programmes put into practice. The second stress is connected with the current distribution of power in the Slovenian political arena which will exert an important influence on the (un)successfulness of such curricular efforts. For now, these influences do not favour multiculturalist contents.

Keywords: multiculturalism, intolerance, xenophobia, education, inequality, minorities.